

„...négy Szobák Ajtó-ragasztói kőből készüljenek...”

A keszthelyi Festetics kastély és parkjának rövid története

Keszthely város és a Festetics család története elválaszthatatlan egymástól. Amikor a Sopron megyei Ságon 1696-ban született Festetics Kristóf elkezdte felvásárolni a Pethő grófok birtokait 1739. február 6-át írtak. Az ősi grófi birtok, Keszthely és környéke, huszonnégyezer forintért a vagyonosodó akkor még kisnemesi család kezébe került. Mária Terézia 1741-ben megerősítette Festetics Kristófot és utódait harminchárom birtokon. Festetics birtokaiból két hitbizományt alapított, egyet Keszthelyen, egyet Dégen. A birtokszerzést követően e hatalmas latifundiumhoz méltó kastély építésébe kezdtek az egykori középkori Pethő vár helyén.

Az első tervek nem lelhetők fel, de a tíz évvel későbbiek már igen. Ezek a Keszthelyre telepített Hofstädter Kristóf munkái voltak, aki udvari építésként még számos tervvel segítette a kastély és a város arculatának kialakítását. Az építőmester leszármazottai mind a mai napig megtalálhatók Keszthelyen. Az építészeti terv mellett a kastélypark francia stílusú tervét is megrajzolta: szimmetrikusan elhelyezett virágágyak, nyírott fák és bokrok, szökőkutak. A viszonylag kicsi kert tervében nem volt nehéz felfedezni a versaillesi park korizlést meghatározó kisugárzását.

A megvalósult kastélyban egy XVIII. századi leltár rendkívül változatos és zömben régi bútorokkal felszerelt harmincnégy helyiséget sorol fel. A bútorok közül egy-egy karosszék, szekrény megmenekült a háborúk és dúlások viharában, amelyek ma is a kastély (vagy a Budapesti Iparművészeti Múzeum) féltve őrzött kincsei. Az sem titok, hogy Festetics olykor, a megfelelő berendezés érdekében, a bécsi Contrin Terézia régiségkereskedőtől is vásárolt bútorokat. A fent említett leltár feltűnően sok képet említ, feljegyezte a 457 darabos holicsi fajansz készletet, az ezüstneműket és a fényűzésnek számító 25-30 darabos porcelánkészletet is. Festetics Kristóf iskolázott, művelt ember volt, így könyvtárszobát is építtetett kastélyába. Külföldi iparosokat telepített a városba, hogy az épülő kastélyt és berendezéseit lehetőleg igényes kisiparosok gondos munkája fémjelezze.

Festetics Kristóf halála után fia, a Mária Teréziától kamarai tagságot, alelnökséget, belső titkos tanácsosi címet és grófi rangot kapott, III. Pál nagyarányú építkezésbe kezdett. Bár maga inkább Bécsben tartózkodott, hisz munkája is oda kötötte, nem feledkezett meg keszthelyi birtokközpontjáról sem. Az építkezések során a kastély szárnyait egyharmadával megnövelte, új kocsiathajtót, két lépcsőt építtetett. Megnagyobbította a kertet, orangeriet építtetett, hatalmas gyümölcsöst telepített. Kisebb változásokkal ez a kertnagyság maradt meg egészen 1947-ig. A kastély belső berendezései a bronzveretes mahagóni és rózsabútorok, a rokokó ülőgarnitúrák, redőnyös íróasztalok már a franciás, osztrákos ízlést mutatták. „Franciás evőeszközöket”, 472 darabból álló porcelánkészletet sorjáz a korabeli leltár. Megszaporodott a családi galéria. Festetics Pál remek mozaik arcképe ma is a kastélymúzeum egyik nevezetessége. A családi arcképeinek megfestésével bízták meg Maurer Hubertet, Antoine Rosiert. Megfestették a császár és császárné arcképét is Wösner Ferenc akadémiussal. Maurer Hubert cs. és kir. akadémiai festő 40 dukátért elkészített portréi ma is láthatók a kastély tölgyfalépcsőházában elhelyezett családi galériában. Az ötágú koronát felváltotta kilencágú, melyet a lehető legtöbb helyen a kastély homlokzatán, használati eszközökön el is helyeztek. Festetics a grófi rang elérésének örömeiben nemcsak saját kastélyát, de a várost is gazdagítani akarta. Ekkor építtette Keszthely első gimnáziumát.

Festetics Pál halálát követően fia György lett a hatalmas, ám súlyos adóságokkal terhelt, korszerűtlen gazdaságot konzerváló birtok ura. Festetics György gróf a magyar

történelem kiemelkedő személyisége. Felvilágosult elme, aki nemzeti érzésével, iskolagyarápításával, az irodalom, a térképkiadás és az első magyar könyvsorozat a Magyar Minerva megjelenésének támogatásával példát mutatott kora arisztokráciájának. Nem véletlen, hogy sógorát Széchenyi Ferencet nemcsak rokonának, mindvégig legjobb barátjának is tudhatta.

Festetics György vagyonának bővülését, gazdaságának felvirágoztatását rátermettségének, zsenialitásának köszönhetette, de nem kis mértékben járult hozzá sikeréhez Sallér Judittal kötött előnyös házassága, valamint a felismert háborús konjunktúra. Ez a gyarapodás teremtette meg az építkezések, az esztétikai és kulturális vívmányok anyagi feltételeit. Az 1797-ben megnyíló Georgikon, Európa első rendszeres mezőgazdasági felsőfokú oktatási intézménye, a kor igényeinek megfelelő modern oktatást biztosított. A szállítás megkönnyítése érdekében még ugyanezen évben vízre bocsátotta a Balaton mindmáig legnagyobb vitorlás hajóját, a fenéki arzenálban készült Phoenixet. Itt is meg kell említeni, hogy a hajó a Triesztből Keszthelyre hívott, jó magyarrá lett olasz Antonio Borri (Bori Antal) tervei alapján készült.

Festetics György 1792-ben elkezdte a kastély átalakítását. A nagyarányú átépítésre azonban csak 1799-1800-ban került sor. 1793. decemberében Festetics elrendelte: „Kikelettül fogva Pünkösdig 20 Kőműves, azután Ősz végéig 14 szüntelen dolgozzon az Ujj Kastélyon, azért is a Kőműves Mester jó előre Legényekről gondoskodjon”. 1797-ben már azt az utasítást adta a gróf, hogy „Keszthelyen az új kastély egészen ki vakoltatik. Az Gráditshoz készített kövek helyre rakattatnak”. Persze az új kastély elnevezés nem egy teljesen új épületre vonatkozott, hanem az átalakított, ezáltal új formát kapott régire. A kastély külső képének kialakításáért Festetics Fischer András építészeti tanácsost, a bécsi akadémia professzorát, Alsó-Ausztria főépítészt kérte fel 1798-ban. A tervek azonban nem tetszettek a grófnak, mert végül is a munkát udvari építészére Rantz János Györgyre bízta, aki sikeresen oldotta meg a feladatot. Rantz 1798. december 31-én érdekesen foglalja össze tizennégy pontban az elvégzendő feladatokat. Szól az elkészítendő szobákról, a stukatúraról, azokhoz beszerzendő anyagokról, az új könyvtárban elhelyezendő keszthelyi faragott kövekről, a könyvtár berendezéséről, a padlás négyszögletű téglákkal való kirakásáról, hogy a tűzveszélyességet csökkenteni tudják, szól a kályhákról, az üvegezésről. A részletes és körültekintő instrukció bemutatására álljon itt az ötödik és hatodik pont: „5. A harmadik Contignatioban levő négy Szobák Ajtó-ragasztói kőből készüljenek, a Bibliothécára felül vas-ajtó lesz. 6. A Directionalis Szoba-ajtójának felsőrésze üveggel legyen, és hogy hamar ne törjön, kívülről Dróttel securisáltasson, az ajtó dupla legyen, a külső zsalukkal a belső üveg ajtó.”

Az átépítés a kor stílusának is megfelelt. Ekkor kapta a késő barokk korra jellemző jellemző copf stílusú díszeket. A kétemeletes épület kiemelkedő párkányával, timpanonjában a füzérdíszes Festetics címerrel, a manzárdtető kupoláján álló Ceres szoborral, az oromzaton két oldalon elhelyezett oroslán-vontatta quadrigával, jön oszlopaival, erkélyeivel az előkelőséget, a gazdagságot is szimbolizálta. Ekkor épült a déli szárnyon ma is meglévő főúri könyvtár, melynek famunkálatait a keszthelyi Kerbl János asztalosmester készítette, akinek a munka elkészülte után, 1801 áprilisában 2488 forint 43 krajcárt fizettek. A Festetics által megtervezett könyvtári beosztás ma is látható. A polcokon elhelyezett könyvek jó részének könyvkötője a neves keszthelyi intrologátor Földesi István volt. Festetics nemcsak építkezett, de a kastély belső berendezéseire is nagy súlyt fektetett, bővítette a könyvtár állományát. Ekkor kezdték el építeni az empire stílusú kápolnát is, melynek oltárát Szent Zsófia majdnem életnagyságú szobra díszíti mind a mai napig. Az imapadok Irzsábek Vencel keszthelyi asztalos műhelyéből kerültek ki, akinek fia később az 1848/49-es szabadságharcban gyógyszerész-honvédként harcolt Kossuth oldalán. A kápolna 1804-ben készült el. Ezt követően a könyvtár alatti teremben a levéltár került kialakításra. E márványoszlopokon nyugvó terem felújított állapotban ma is megtekinthető.

A dús stukatúrozás, a nagy helyiségek téli kifűtése érdekében épített cserépkályhák, a kovácsoltvas grádicsrácszatok igényes munkáról tettek tanúbizonyságot. A felújított és bővített kastély valóban fényűző lett. Vívezeték nem lévén az épületben a vízellátást a következő módon oldották meg: „A konyha melletti beszögelésben kívülről kutat ástak és ebből csövön át merték be a vizet a belül elhelyezett medencébe.” – írta a jeles tudós, művészettörténész Péczely Piroska.

Hosszú a helyi kézművesek névsora is, akik a nagyszabású építkezésen részt vettek: A már említett Kerbl Jánoson és Irzsábek Vencelen kívül, munkálatokat végzett Dobrolán József lakatos, Pittermann József gerencsér, Zitterbarth József kőfaragó és számosan mások.

A XVIII. század végén, az egykori francia kert helyén már angol park volt filagóriával, gloriattal, mulatóházzal, melynek freskóit 1793-ban bizonyos „Frater Seraphinus Pictor” festette. A „Georgikoni fás kertben”, az összes hazai fa és bokorfajta megtalálható volt, a „békástó”-ban, a konyha számára tenyésztettek teknősbékákat. Ebben az időben Kitaibel Pál a neves botanikus, sokszor küldött a park számára különleges fmagvakat.

A kastély parkjának végében szabadtéri színpadot építettek fákból, bokrokból kialakított páholyokkal, kulisszával, öltözőkkel. Richardt Bright angol orvos-utazó itt tekintette meg a georgikoni praktikánsok pásztortáncát, de a Helikoni Ünnepségek alkalmával is használták. Az angol orvos 1815-ben szerzett tapasztalatait a következőképpen jegyezte fel: „Itt beszélgetés közben megálltunk egy gypszszínpad előtt, amely a gróf felvilágosítása szerint pástorjátékok előadására van szánva. De abban a pillanatban dudaszót hallván a gróf felkiáltott: - Itt is vannak, most megláthatja, milyen előadásra gondolok. Csakugyan vagy tizenkét fiatalember, magyaros bördolmányban és nadrágban, csizmában és nagy prémsapkában, minden oldalról a színpadra vonult. (...) Azonnal nemzeti tánca kezdtek.” Berzsenyi Dániel Kazinczyhoz intézett levelében írta, hogy itt a Georgikoni kertben olvasták fel verseiket a helikoni költők. Ezzel kapcsolatban tudni kell, hogy 1817 és 1819 között Festetics György öt alkalommal hívta udvarába Helikoni Ünnepségre a kor jeles dunántúli költőit, íróit, tudósait, valamint Keszthely georgikoni hallgatóit és a gimnázium tanulóit, hogy a jeles irodalmárok segítségével a diákok „az úgynevezett declamatio által a magyar, német és deák írásszerzésben jó ízlésre kapjanak”. Ugyancsak itt ültették el a helikoni résztvevők meghalt neves költők tiszteletére, valamint maguk emlékére a madárberkenye (Sorbus aucuparia) csemetéket. Az eseményről idézzük ismét Berzsenyit: „... mi, négy poéták Gyöngyösi emlékezetére egy fát ültettünk. Fel volt koszorúzva az ásó és öntöző, valamint a csemete.”

Az előbb említett Bright nemcsak a kastély belső és külső megjelenítéséről számolt be, de leírta a földesúr börtönét is. Ebben az időben még élt a földesúr pallosjoga. Érdeemes megidézni Brightot milyennek látta az akkori, viszonylagosan jónak mondott keszthelyi börtönviszonyokat: „A gazdasági altisztek lakásául szolgáló és a kastély bejáratával átellenben álló nagy alacsony épületnek egy jelentéktelen részét foglalja el. (ti. a börtön Cs.G.) Abban a pillanatban tizenhét alak, valamennyi hosszú magyar ruhában, felkelt a földről, ahol ült. Rajtuk kívül a tizenkét négyzetlábnyinál nem nagyobb szobában semmi más nem volt. (...) Ilyen volt a nappali tanyájuk, ha nem mentek ki munkára. Innen lementünk a földalatti börtönbe, ahová éjjelre szokták őket elzárni. (...) A belső ajtó kinyitása után egy kis szobába léptünk be, amelynek sarkában szalmalócákon két asszony feküdt. A padló közepében vasrács volt. Vezetőm felnyitotta és a létrán leereszkedett előttem kezében lámpával. Ennek fényénél megláttam, hogy egy kis előszobában vagyunk, ahonnan ajtó nyílik a földalatti börtönbe.”

Festetics György a kibővült és megújított kastély szobáiba elsősorban külföldről hozatott bútorokat. Szívesen alkalmazta a XVI. Lajos, majd empire stílust. Ezekből az évekből is megmaradt pár berendezési tárgy (székek, vázák, asztalok). A korabeli feljegyzésekből tudjuk, hogy Festetics György híres vendéglátó szerepében állt. Kastélyában

gyakran voltak ünnepélyek, bálók, vendégeskedések. Nagy figyelmet fordított nemcsak a bútorokra, képekre, díszítményekre, de a pompás terített asztal porcelánjai, metszett poharai, ezüstneműi, aranyozott talpastálai is elbűvölték vendégeit. Érdemes Richardt Bright könyvéből idézni: „Ebédünk kitűnő ételekben bővelkedett, a tálalás német módon történt. Az egyes fogásokat, miután egy mellékasztalnál felválták – ha arra szükség volt, ami ritkán fordult elő, - inasok kínálják végig. A fekete kávé után a gróf elvezetett könyvtárába...” Másutt a következőket jegyzi meg: „Őszintén meg kell vallani, hogy ezeket az étkezéseket vendégszeretet és bőség jellemezte, minden szükségtelen és fárasztó külsőség nélkül. A gróf mellett mindig, étkezésnél és kocsisétáin egyaránt, két fegyvertelen huszárnak öltözött inas állott. Rajtuk kívül rendszeren három vagy négy nem egyenruhás inas szolgált fel az asztalnál. A társaság mindig tanulságos, kedélyes és a házigazdám széles látókörére jellemző volt.”

1819 és 1883 között csupán csekély átalakításokról beszélhetünk.

Festetics Tasziló gróf, aki később hercegi rangot kapott Ferenc Józseftől, 1883-ban vette át a keszthelyi hitbizományt és még ebben az évben nagyarányú építési terveket rendelt Rumpelmayer Viktor pozsonyi származású bécsi építésztől. A tulajdonképpeni átépítés az ő tervei alapján készült. A lényege abból állt, hogy a régi kastély északi szárnyát lebontva, új szárnyépületet emeltek és azt a tornyos középrésszel a régihez csatolták. A kastély alapterülete így kétszeresére nőtt. A külső díszítések a kor ízlését mutatják. Lényeges változás volt az előző épülethez viszonyítva, hogy az egész kastély manzárd tető alá került, a második emeleti ablakok a padlástérből ugrottak ki. Új díszítmények, szobrok kerültek a homlokzatra, így a bécsi Josef Probst kitűnő lófékezői, valamint a szintén tőle származó Neptun és Ceres szobrok.

Az 1883-1887-es építkezésekkor kicserélték az összes kaput. A ma is látható barokk stílusban készült kovácsoltvas kapukat Marton Lajos pozsonyi műlakatos készítette. A kastély körül elhelyezett kandeláberek Bíró Antal bécsi műlakatos munkái. A jobboldali hajóból nyíló márványlépcsőt carrarai márványból Köck Antal kőfaragó készítette. A megújult palota belső berendezéseit a bécsi Portois és Fix cég szállította. A régi bútorokat restauráltatták. Az egykori levéltárat télikertté alakították. Eredeti állapotban maradt meg azonban a kápolna és a számos könyvritkaságot tartalmazó nagy könyvtárterem, amelyhez később egy kisebb könyvtárhelyiséget csatoltak.

Amikor Festetics Tasziló felesége Hamilton Mária angol hercegnő Keszthelyre jött, egy vonatnyi bútort, könyvet hozott magával, számos rendkívül értékes angol és francia darabot.

A kastélyparkot 1886 és 1889 között Henry Ernest Milner angol kertészmérnök tervezte meg és alakította át. Ekkor létesítették „porszűrő kertnek” a kastélyparkhoz hozzácsatolva a várostól cserével megszerzett előkertet. Itt építették meg két keszthelyi iparossal, Hencz Antal építőmesterrel és Polacsek Máté kőfaragóval a park legnagyobb szökőkútját, amely ma is működik. Ezáltal az évszázadok óta tulajdonképpen nyílegyenes futó észak-déli főút kastély előtti szakaszát megszüntetve jött létre a mai kis „körút”. A XIX. század végén, a XX. század elején már vízvezeték, központi fűtés, házi telefon, gáz, majd villanyvilágítás szolgálta a kastély lakóinak kényelmét. Egy 1933-as leltár szerint a barokk stílus jegyeit magán hordozó palotában 101 berendezett helyiség volt.

A második világháborút követően a teljes mértékben épen maradt kastélyt, szisztematikusan rombolták, berendezéseit ellopkodták. Kaszárnya lett belőle, majd diákszálló, nyomda, katonai mosoda működött falai között. Később a valaha csodálatos park kétharmad részét elvették és laktanyát építettek benne, kivágva az Európa-hírű fagyűjteményt, megsemmisítve a szabadtéri színpadok, a tavat, hulladék-vasnak víve el a szép kovácsoltvas Bécsi kaput. A park egyes részeit az új hasznosítás miatt kohósalakkal töltötték fel. Szerencsésnek mondható, hogy ha megkésve is, de 1952-ben a kastélyt hivatalosan is műemlékké nyilvánították, ám 1964-ben jogilag is kettéosztották az addig egységes parkot. A

Kastély kezelésében hagyott kisebb parkfelületet védetté nyilvánították és 1971-ben elindulhatott felújítása, a honvédség által birtokolt területen folytatták az építkezéseket. 1974 elején múzeumként megnyitották a déli szárnyat a könyvtárral. Majd elkezdődött az épület teljes egészének nagyszabású felújítása. A két parkrészt 1986-ig betonfal választotta el egymástól. Ekkor a honvédségi területen a múzeum kerítése mellett, forgalmas közutat építettek. 1997-ben a honvédség kivonulása után már az egész kastélypark a múzeum kezelésébe került.

A vágyak és a tervek egybeesnek, de megvalósításuk – elsősorban tőke hiányában – hosszúra nyúlik: ismét egy egységgé formálni az egykori hatalmas parkot. Az eredmények azonban már ma szemmel láthatóak. Elkészült a francia tervek szerint felépített pálmaház felújítása, 2004-ben átadták és teljes pompájában látható az egykori kocsiház, vagy istálló, ahol a kastélymúzeum új szerzeményei a hintók kerültek kiállításra, a múzeumot pedig évente több, mint kétszázezer ember látogatja.

Cséby Géza

Felhasznált irodalom:

- Péczy Piroska: A keszthelyi Festetics kastély és belső berendezése. Bp. 1958
Koppány-Péczy-Sági: Keszthely. Bp. 1962
Alföldy Gábor: A keszthelyi Festetics-kastélypark rövid története. In: Királyi és hercegi kertek Magyarországon. Bp. 2001
Csoma Zsigmond: Kertészet és polgárosodás. Bp. 1997
Batáry Ferenc és szerzőtársai: Festetics kastély. Keszthely, h.n., é.n.
Bright R. M. D. – Dr. Szerecz Imre: Angol szemmel Keszthelyen százötven évvel ezelőtt. Keszthely, 1935
Cséby Géza: A Keszthelyi Helikoni Ünnepek rövid története 1817-1819-ig. In: Festetics György emlékkötet. Keszthely, 1997

(Megjelent: Bakony-Balaton Kalendárium 2005. Veszprém, 2004. 137-147)